

ГУМАНІСТИЧНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЖІНОЧОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ (ХЕРСОНСЬКА ГУБЕРНІЯ, II ПОЛОВИНА XIX – ПОЧАТОК XX СТОЛІТТЯ)

У статті розглядаються актуальні питання дослідження досвіду розвитку жіночих навчальних закладів, гуманістичних ідей жіночої освіти і сучасного їх використання у педагогічному процесі у контексті оновлення сучасної системи виховання у середній школі, що дозволить сприяти відродженню культури статевої взаємності сучасної молоді.

Ключові слова: гуманістична педагогіка, жіноча освіта, гендерні ролі, гуманізація навчально-виховного процесу, гендерне виховання.

В статье рассматриваются актуальные вопросы исследования опыта развития женских учебных заведений, гуманистических идей женского образования и современного их использования в педагогическом процессе в контексте обновления современной системы воспитания в средней школе, которая позволит способствовать возрождению культуры половых взаимоотношений современной молодежи.

Ключевые слова: гуманистическая педагогика, женское образование, гендерные роли, гуманизация учебно-воспитательного процесса, гендерное воспитание.

This article discusses current issues of research experience of female education, humanistic ideas of female education and their contemporary use in the educational process in the context of updating the current system of education in high school, which will help revitalize the culture of sexual relationships today's youth.

Key words: humanistic pedagogy, female education, gender roles, the humanization of the educational process, gender education.

Постановка проблеми. Гуманізація навчально-виховного процесу визначається головними нормативними документами, зокрема державними національними програмами: «Освіта. Україна XXI століття», «Діти України», Конституцією України, Законом України «Про освіту», концепцією реформування гуманістичної освіти в Україні та іншими, які визначають основні напрямки освітньої реформи в державі.

Процес формування гуманістичної спрямованості особистості учнів базується на виявленні та розвитку нереалізованих, або невірні використаних можливостей внутрішнього, інтелектуального, морального та духовного потенціалу особистості в її вихованні.

Все вищезазначене вказує на гостру актуальність проблеми гуманізації навчально-виховного процесу в динаміці сучасності, обумовлюючи формування гуманістичної спрямованості підростаючого покоління. Вивчення особливостей психологічної структури моральних

переконань, закономірностей їх розвитку у школярів в сьогоденні набуває виняткової наукової та практичної значущості, адже реформа навчально-виховного процесу школи передбачає перш за все підвищення ефективності соціальної функції школи у вихованні дітей, формування у них гуманістично-зорієнтованої моральної свідомості.

Рішенню цієї найважливішої задачі сприяє гуманізація освітнього простору, основа якого – духовно-етичне виховання дітей. Особистісне орієнтоване навчання передбачає нову педагогічну етику, визначальною рисою якої є взаєморозуміння, взаємоповага, творче співробітництво. Ця етика утверджує не рольове, а особистісне спілкування (підтримка, співпереживання, утвердження людської гідності, довіра); зумовлює використання особистісного діалогу як домінуючої форми навчального спілкування, спонукання до обміну думок, вражень, моделювання життєвих ситуацій; включає спеціально сконструйовані ситуації

вибору, авансування успіху, самоаналізу, самооцінки, самопізнання. Принципово важливою є орієнтація на розвиток творчості – творчої активності, творчого мислення, здібностей до адекватної діяльності в нових умовах.

Отже, найголовнішими ознаками особистісно орієнтованого навчання є багатоваріантність методик, уміння організувати навчання одночасно на різних рівнях складності, утвердження всіма засобами цінності і гідності дитячої особистості [5].

Сьогодні відбувається зміна освітніх парадигм, що привело до побудови різних концепцій розвиваючої, особистісно-орієнтованої освіти та особливо усвідомлюється те, що розвиток сучасної науки неможливий без глибокого і всебічного осмислення історичної спадщини, бо будь-яка наука знаходить реальне значення лише тоді, коли її починають розглядати як підсумок роботи попередніх поколінь. Характерною особливістю ХХІ ст. є активна діяльність жінок в соціальній, економічній, політичній та інших галузях – відбувається фемінізація сучасного суспільства і сфери освіти, тому для сучасної системи освіти має значення пошук якісно нових підходів до навчання і виховання школярів і студентів, одним з яких є гендерний підхід, що припускає переосмислення суті гуманістичної спрямованості жіночої освіти минулого, яку необхідно вивчати в сучасній соціокультурній ситуації, спрямованій на пошук шляхів гармонізації гендерних взаємин в сучасному суспільстві, оскільки досвід гуманізації жіночої освіти в Російській імперії в другій половині ХІХ – початку ХХ ст. представляє комплекс оригінальних, продуктивних педагогічних ідей для адекватного сприйняття і творчої переробки якого в сучасній науці склалися достатні теоретичні передумови. Дослідження минулого вітчизняної освіти надає можливість глибше вивчити наявний історичний досвід жіночої освіти, передбачити основні тенденції її розвитку в майбутньому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Гуманістичний напрям не можна вважати інноваційним у сучасній педагогіці, через те, що ідеї гуманізму іманентні педагогічній науці: вони розглядаються педагогами усіх епох, починаючи з античності.

Історично відомі філософи та мислителі М. Рабле, М. Монтень, Т. Кампанелла, Ж. Ж. Руссо, а також педагоги-гуманісти Я. Коменський, Г. Сковорода, К. Ушинський, А. Макаренко, В. Сухомлинський та багато інших, розглядали проблему гуманізації в своїх працях, намагаючись конкретизувати цілі та задачі гуманістичного виховання, його сутність, форми та методи, виявити шляхи перетворення школи в «майстерню гуманності», а також сформулювати вимоги до особистості педагога, розглядаючи його як важливий виток олюднення педагогічного процесу. Зібрані факти і проведена дослідно-експериментальна робота дозволяє зробити висновок про

те, що навчальну діяльність треба звільнити від авторитарного стилю спілкування і будувати навчально-виховну діяльність на засадах педагогічної співпраці, без якої неможливим є формування гуманістично спрямованої особистості учнів, процес демократизації й гуманізації освіти в школі у цілому, й кожного предмету окремо. Гуманізація освіти безпосередньо готувалася педагогічною системою, народженою досвідом В. Сухомлинського, педагогічними експериментами А. Макаренка, новою дидактичною системою, створеною експериментальним шляхом під керівництвом Л. Занкова, роботами психолога Л. Виготського і концепцією змістовних узагальнень, створеною на основі експерименту під керівництвом його учнів – Д. Ельконіна і В. Давидова, концепцією функціональних тенденцій Д. Узнадзе. На позиціях гуманізму стоять педагоги Ш. Амонашвілі, М. Бєрулаєва, чиї дослідження перегукуються з ідеями американських педагогів-психологів К. Роджерса, А. Маслоу та австрійського психолога В. Франкла, яких прийнято об'єднувати в школу гуманістичної психології.

«Момент істини» для гуманістичної педагогіки, на думку Ш. Амонашвілі, припав саме на кінець ХХ століття, що пояснюється зміною тоталітарного суспільства на демократичне. «Педагогічний процес тільки тоді хороший, коли в ньому виховання йде попереду навчання, бо викликаним ним до дії духовні сили вбиратимуть знання як їжу, необхідну для подальшого зростання і становлення особи школяра» [1, с. 140].

Мета статті полягає в тому, щоб позначити необхідність використання ідей гуманістичної педагогіки в сучасній школі, виявити прогресивні традиції, накопичені в досвіді української жіночої школи щодо її гуманістичної спрямованості (Херсонська губернія, II-а половина ХІХ – початок ХХ століття).

Виклад основного матеріалу дослідження. Гуманістична стратегія педагогіки нашого часу надала широкі можливості для розвитку варіативних навчальних закладів, які відповідають запитам суспільства, у зв'язку з чим особливу актуальність набуває аналіз тенденцій розвитку вітчизняної освіти, теоретичного обґрунтування роздільного навчання хлопців і дівчат, а також організації чоловічих і жіночих шкіл.

На сучасному етапі дві взаємообумовлені тенденції – стандартизація і диференціація - виразно вимальовуються в процесі модернізації української освіти. Про першу тенденцію свідчить введення Державних освітніх стандартів, а про реалізацію другої тенденції – диференціації освіти (зокрема профільної диференціації змісту освіти) – можна зробити висновок з темпів зростання протягом останнього часу кількості інноваційних навчальних закладів: гімназій, ліцеїв, колегіумів.

Сьогодні виховання дівчат і хлопців не орієнтовано на статеві особливості та їх подальші життєві ролі, а школа дає рівну освіту для обох статей. Навчальні заклади не враховують

психологічні особливості підлітків при організації освітнього процесу, а знати ці особливості повинен кожен педагог і враховувати їх при вихованні особистості як хлопчика, так і дівчинки. До цього дня суспільство вносить лише деякі поправки до ідеалу освіченої жінки XIX століття, яка володіла однією-двома іноземними мовами, вміла чудово висловлювати свої думки, стежила за новинками науки, літератури і мистецтва, читала журнали, займалася самоосвітою, вміла підтримати розмову на будь-яку тему, грала на музичних інструментах, танцювала, могла зробити портретний нарис і скласти епіграму, модно і завжди доречно одягалась, мала бездоганні манери, займалася фізичними вправами.

Сучасні педагогічні і організаційні проблеми в галузі жіночого виховання і освіти потребують вивчення багатого історичного досвіду української жіночої освіти. У зв'язку з цим, надзвичайно важливо зробити науковий аналіз прогресивних традицій, накопичених в досвіді української жіночої школи. Одним з основних напрямів розвитку освіти в XXI столітті є гуманізація як процес і результат його переорієнтації на особистість і як засіб її стійкості і соціального захисту в ринкових умовах.

Розглядаючи важливість гуманізації сучасної освіти на основі сприйняття й осмислення ідей вітчизняної гуманістичної педагогіки, необхідно акцентувати увагу на її гендерних аспектах, визнати, що дані тези гуманістичного світогляду по-різному застосовуються відносно чоловіків і жінок на користь перших. Зараз відбувається формування нової галузі педагогіки – гендерної педагогіки (Т. Калашникова, О. Каменська, С. Риков, О. Романов, Л. Столярчук та ін.).

Формування нової моделі гендерного виховання середньої школи повинне включати визначення ціннісних засад її функціонування. Якщо, на думку деяких учених, науковою основою модернізації сучасної освіти може виступати теорія педагогічних технологій, то для категорії виховання, його складовою повинні бути ціннісні основи, а технології та методи виступають лише її інструментом [6]. Українська загальноосвітня школа зазнає значних трансформацій, докладаючи великих зусиль для того, щоб адаптуватися до нових умов, складність організації якої полягає в тому, що вона покликана вирішувати не лише завдання освіти, але й виховання. Особливий інтерес в контексті оновлення сучасної системи виховання у середній школі викликають гуманістичні ідеї жіночої освіти. Ці ідеї можуть дозволити виробити нові підходи до виховання, сприяти відродженню культури статевих взаємин сучасної молоді. Дослідники особливо відзначають важливість ролевого (гендерного) виховання молодого покоління [7].

У цілому перед педагогічною наукою об'єктивно ставиться складне завдання – створення концепції гендерного виховання хлопців і дівчат в умовах культурної трансформації суспільства. Пошук

шляхів виховання підростаючого покоління повинен враховувати історичний досвід національної освіти, адже важливо усвідомлення того, що духовне відродження українського етносу не відбудеться без відродження національної освіти.

Як відзначав західний дослідник Ф. Стокк «... у сучасному суспільстві освіта служить одним з найголовніших шляхів до досягнення статусу в суспільстві» [9, с. 12]. У зв'язку з цим, актуальним, на наш погляд, є аналіз, експлікація сутнісних характеристик і актуалізація гуманістичних ідей жіночої освіти в умовах сучасної середньої школи. Гуманістичну педагогіку можна визначити як систему наукових теорій, стверджуючу виховання в ролі активного, свідомого, рівноправного учасника навчально-виховного процесу, який розвивається відповідно до своїх здібностей.

Розглянемо головні положення гуманістичної парадигми педагогіки:

- захист гідності особистості, визнання її прав на свободу, щастя;

- розвиток і прояв здібностей особистості;

- створення для особистості відповідних сприятливих умов (життя, праці, навчання тощо), що закріплено в Загальній декларації прав людини.

Гуманістична педагогіка направлена на створення таких форм, зміст і методів навчання, які забезпечують ефективне розкриття індивідуальності дитини – її пізнавальних процесів, особистих якостей, створення таких умов, при яких вона проявить бажання навчатись, буде особисто зацікавленою у тому, щоб сприймати, а не відштовхувати виховні дії.

З позицій гуманізму кінцева мета виховання полягає в тому, щоб кожен вихованець, міг стати повноправним суб'єктом діяльності, пізнання і спілкування, вільною, самодіяльною особистістю. Міра гуманізації виховного процесу визначається тим, наскільки цей процес створює передумови для самореалізації особистості, розкриття всіх закладених в ній природних завдатків, її здатності до свободи, відповідальності і творчості.

Гуманізацію навчально-виховного процесу слід розуміти як перехід до особисто-орієнтованої педагогіки, яка надає абсолютного значення особистій свободі і діяльності учнів. Гуманізувати навчально-виховний процес означає створити такі умови, в яких учень не зможе не навчатися, не зможе навчатися нижче своїх можливостей, не зможе залишитися байдужим учасником виховних справ або стороннім спостерігачем повсякденного життя. Гуманістична педагогіка вимагає пристосування школи до учнів, забезпечення атмосфери комфорту і їх психологічної безпеки.

Слушно зазначити, що чільне місце у виховному процесі завжди займав і займатиме вчитель. Переорієнтація учителів від традиційно-авторитарних підходів до гуманного педагогічного мислення є найважливішою проблемою для розвитку освіти в сучасних умовах. Бо нині як ніколи роль учителя стає визначальною в тому, що буде з Україною в новому столітті. «Мета

гуманно-особистісного освітнього (педагогічного) процесу, гуманно-особистісного підходу до Дитини полягає в тому, що вчитель, будучи творцем цього процесу, основує його на русі стихійних пристрастей у Дитини; спрямовує його на повний розвиток сил і здібностей, які проявляються у багатогранній діяльності Дитини; спрямовує його на виявлення і твердження особистості Дитини; насичує його вищими образами прекрасного у людських взаємостосунках, у науковому пізнанні, у житті (освіта)» [4].

З цього приводу доречно згадати заповіді В. Вернадського, який у березні 1918 року записав у своєму щоденнику: « Де шукати опору? Шукати у нескінченному в творчому акті, в нескінченній силі духу... Не можна відкласти турботу про вічне і велике на той час, коли буде досягнута для усіх можливість задоволення своїх елементарних потреб. Інакше буде пізно. Ми дамо матеріальні блага в руки людей, ідеалом яких буде – «хліба і видовищ». Їсти, пити, нічого не робити, насолоджуватися любов'ю. Невже вчитель може задовольнитися, коли він виховуватиме Сколозубів, Мовчальних, жадібних до грошей банкірів, ненажер, егоїстів...» [3, с. 5].

У даний час українська освіта зайнята пошуком нових моделей освітніх установ, відповідних вимогам суспільства. Особлива увага приділяється навчально-виховному процесу, і тут представляється дуже актуальним дослідження досвіду розвитку жіночих закладів і сучасного його використання в педагогічному процесі, загальних засобів, методів виховання і освіти, організації самовиховання.

У зв'язку з цим необхідно підкреслити, що зараз роздільна жіноча освіта виступає як альтернативний шлях гармонійного розвитку здібностей жінок, формування світогляду, життєвих цінностей і поведінкових установок, а також повній соціальній самореалізації, націленій на досягнення гармонії із власною сім'єю і суспільством. Порівнюючи навчальні плани жіночих гімназій і сучасної середньої школи, можна зробити висновок, що в сучасному навчальному плані домінують предмети природничо-наукового циклу, серед них з'явилися нові – хімія і біологія, фізична культура замінила «Гімнастику і танці». У середніх і старших класах недостатньо уваги приділяється урокам мистецтв. Відсутні так необхідні саме дівчині, майбутній дружині і матері, навчальні предмети – «Педагогіка», «Рукоділля», «Домоводство». Лише у деяких школах навчальний предмет «Медико-санітарна підготовка» замінив «Сестринську справу». І найголовніша відмінність полягає у

відсутності предметів етичного виховання. У 1864 році, коли відбувся перший випуск гімназисток, то, навчаючи випускниць, опікун Маріїнської гімназії принц Ольденбургський зауважив, що справжня освіта має бути заснована на святій вірі, без якої розум людини блукає і впадає в безодню зла.

Зміст, форми і методи гуманістичної спрямованості жіночої освіти в Росії в другій половині XIX – початку XX ст. характеризувався центрацією педагогічної теорії на цінностях гуманізму, наявністю цілей якнайповнішої самореалізації особи жінки, розкриття її природних завдатків на основі врахування її інтересів і здібностей, жіночої індивідуальності [8, с. 18].

Дослідження проблеми середньої жіночої освіти і виховання в XIX – на початку XX ст. диктується потребою осмислення соціального статусу жінки в сучасному суспільстві, включенням жінки в суспільне життя, важливістю створення об'єктивної картини регіональної жіночої освіти для вирішення сучасних проблем, пов'язаних з життям і діяльністю сучасної жінки. Становлення і розвиток сучасних жіночих гімназій вимагає звернення до історичного досвіду, вивчення кращих традицій освіти жінок в різні історичні періоди, тому ідея відродити і адаптувати кращі традиції жіночої освіти до реалій нашого часу важлива для підвищення рівня освіти, всебічного розвитку особистості жінки.

Висновки. Таким чином, друга половина XIX – початок XX ст. – особлива епоха у розвитку педагогічної думки та освіти. У цей період утворився науковий напрямок, який орієнтувався на людину, виступав джерелом педагогічних концепцій, теорій, підходів до виховання, освіти та навчання XX і XXI століть, тобто педагогіки співробітництва, педагогіки ненасилля, гуманістичної, гуманної педагогіки, особистісне орієнтованого підходу до освіти. «Гуманне педагогічне мислення, як вічна істина і як стержень всякого вищого педагогічного вчення і спадщини, таїть в собі можливість для постійного оновлення життя школи, для багатогранної творчої діяльності учителя і вчительських колективів... Воно запалює іскри для народження різних і нових педагогічних систем залежно від конкретних історичних, соціальних, національних і економічних умов» [2, с. 9].

Ідея гуманізації жіночої освіти в Україні, як феномену педагогічної думки і практики, ще не достатньо актуалізована в науці та представляє безперечний інтерес до проблем виховання, зокрема гендерного виховання в середній школі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Амонашвили Ш. А. Педагогическая симфония / Ш.А. Амонашвили. – Екатеринбург, 1993. – Т. 3. – С. 140.
2. Амонашвили Ш. А. Школа Жизни / Ш. А. Амонашвили. – М. : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2000. – С. 9.
3. Вернадский. / Антология гуманной педагогики – М. : Издательский Дом Шалвы Амонашвили, 2001. – С. 5.
4. Зуев Д. Гуманно-личностная педагогика, ее классические истоки и современный «момент истины» /Д. Зуев // Развитие личности. – 2002. – № 4. – С. 6–21.

5. Концепція загальної середньої освіти (12-річна школа) // Інформаційний збірник Міністерства освіти і науки України. – 2002. – № 2. – С. 3–22.
6. Монахов В. М. Теорія педагогічних технологій: методологічний аспект / В. М. Монахов // ВГПУ. – 2006. – № 1. – С. 22–28.
7. Столярчук Л. И. Поролевая социализация школьников. Теория и практика : [монографія] / Л. И. Столярчук. – Волгоград : Смена, 1999. – 275 с.
8. Чумаков В. И. Развитие гуманистической направленности женского образования в России во второй половине XIX – начале XX в. : автореф. дис. на соискание науч. степени канд. пед. наук : спец. : 13.00.01 «Теория и история педагогики» / В. И. Чумаков. – Волгоград, 2007. – С. 18. – Режим доступа : http://vspsu.ru/dissovet/d-212-027.02/avtoreferaty/kandidatskie/10-02.19/Avtoreferat%20СHumakova.doc?month:int=3&year:int=2009&orig_query=.
9. Stock P. Better than Rubies. A History of women's Education / Stock Ph. – Capricorn Books. G.P.Putham's Sons. New-York, 1978. – 252 p., – С. 12.

Рецензенти: Мещанинов О. П., д.пед.н., професор;
Лебідь С. Г., к.пед.н., доцент

© Литвиненко О. М., 2011

Дата надходження статті до редколегії 08.09.2011 р.